

ДО ПИТАННЯ ЩОДО РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ: АНАЛІЗ, ДОСВІД, ПРОПОЗИЦІЇ

Наукова доповідь на методологічному семінарі НАПН України «Трансформація професійної освіти в контексті сучасних цивілізаційних і національних викликів», 2 квітня 2026 р.

<https://doi.org/10.37472/v.naes.2026.8112>

НИКОЛАЄНКО

Станіслав Миколайович

доктор педагогічних наук,
професор, дійсний член
(академік) НАПН України та
НААН України, президент
Національного університету
біоресурсів і природоко-
ристування України,
м. Київ, Україна

Анотація. У статті проаналізовано сучасний стан та ключові проблеми розвитку професійної освіти в Україні в умовах війни, демографічної кризи та післявоєнної відбудови. Обґрунтовано зростаючу потребу національної економіки у кваліфікованих робітничих кадрах і виявлено суперечності між запитами ринку праці та можливостями системи професійної освіти. Здійснено порівняльний огляд міжнародного досвіду підготовки кадрів, зокрема моделей професійної освіти Німеччини, США, Японії, Австралії та Китаю, що дало змогу визначити ключові тенденції інтернаціоналізації освітніх процесів і формування сучасних компетентностей. Особливу увагу приділено аналізу нового законодавства у сфері професійної освіти в Україні, зокрема Закону України «Про професійну освіту», його перевагам і ризикам для функціонування закладів освіти, педагогічних колективів та здобувачів освіти. Висвітлено проблеми взаємодії закладів професійної освіти з роботодавцями, недосконалість механізмів впровадження дуальної освіти, а також загрози, пов'язані з трансформацією організаційно-правового статусу закладів та діяльністю наглядових рад. Обґрунтовано необхідність посилення ролі держави у формуванні стратегії розвитку професійної освіти, удосконалення нормативно-правового забезпечення, створення ефективної системи партнерства з бізнесом і впровадження інноваційних освітніх технологій. Запропоновано комплекс заходів щодо модернізації системи підготовки робітничих кадрів, зокрема розвиток дуальної освіти, підвищення якості педагогічних кадрів, розширення гнучких форм навчання, посилення регіонального впливу та інтеграцію цифрових технологій і штучного інтелекту. Доведено, що реформування професійної освіти має базуватися на поєднанні національного досвіду та міжнародних практик з урахуванням сучасних соціально-економічних викликів.

Ключові слова: професійна освіта; ринок праці; кваліфіковані кадри; дуальна освіта; освітня політика; реформа освіти.

Проблема відтворення продуктивних сил в Україні в умовах війни і післявоєнної відбудови, забезпечення кваліфікованою робочою силою оборонних підприємств, базових галузей виробництва набуває особливої гостроти. Україна вже у найближче десятиліття може зіткнутися з безпрецедентним дефіцитом робочої сили. За різними оцінками в найближчі 10 років країні бракуватиме від 4 до 9 млн робочих рук (Петровський, 2026).

Вже восени 2025 р. представники міжнародної організації праці (МОП) заявили, що Україні загалом буде потрібно 8,6–8,7 млн робочих рук. Подібні явища відбуваються на фоні кризи в системі професійної освіти. Упродовж останніх 22 років кількість осіб, випущених закладами професійної освіти, зменшилась у 2,5 рази, що свідчить про недостатнє використання можливостей підготовки кадрів у закладах професійної освіти (Ніколаєнко, 2007).

При цьому за результатами загальнодержавного вибіркового обстеження соціально-економічного стану домогосподарств (ОСЕСД), проведеного у грудні 2023 р. – лютому 2024 р. Інститутом демографії та якості життя НАН України, підтриманого UNICEF Ukraine та ЄС, у 2023 р. в Україні молодь NEET (Not in Education Employment or Training), тобто яка поза освітою, поза роботою та професійною підготовкою досягла 22,5 % (1,9 млн) українців віком від 15 до 34 років. З них 1,34 млн – дівчата, 530 тисяч – молоді чоловіки (Інститут демографії та якості життя НАН України, 2025).

Зрозуміло, що суспільство очікує повернення частини людей з-за кордону, залучення до виробництва колишніх воїнів ЗСУ, громадян інших країн. Проте, одним з головних ресурсів поповнення робочої сили є наша молодь – це випускники шкіл, ліцеїв, профтехучилищ, коледжів та університетів.

Завданням цієї статті є дослідження проблем підготовки, перепідготовки робітничих кадрів в Україні в системі професійної освіти.

Однак зробимо короткий погляд на дану ситуацію в світі, оскільки міжнародний досвід є одним із визначальних чинників розвитку української освіти.

Важливе місце в розвитку системи професійної освіти відіграє інтернаціоналізація зусиль багатьох країн, направлених на формування сучасних умінь і навичок, компетентностей на міжнародному ринку праці. Як стверджує дослідник О. Дехтяренко, професійна освіта має готувати робітничі кадри в умовах тісного міжнародного співробітництва та інтернаціональних зв'язків, формувати в них компетентність транснаціонального характеру, а саме: професійну, у сфері іноземних мов; інтеркультурну; інтернаціональну, а також у сфері інформаційних технологій (Ніколаєнко, 2007).

Однією із найбільш поширених у світі систем підготовки робітників є німецька дуальна освіта, американська модель на основі компетенцій, японська дуальна серійна модель, австралійська модель технічної освіти, модель Британської ради з бізнес освіти та технологій, сингапурська модель навчальної фабрики та інші (Ніколаєнко, 2007).

Дуже цікавим і промовистим є ставлення до підготовки кадрів у КНР, оскільки ця країна впевнено лідирує в світі за виробництвом засобів виробництва, випереджаючи в цьому контексті США, Японію та Німеччину. Розуміючи всі світові

виклики, жорстку конкуренцію, китайське керівництво в 2014 р. провело засідання Національної комісії з проблем професійної освіти, на якій було затверджено стратегічне завдання: «сучасної системи професійної освіти з китайською специфікою» (Радкевич, ред., 2025). Китайська специфіка визначена п'ятьма елементами. Мова йде про стратегічне керівництво компартії, визначено роль міністерства освіти як розробника професійних стандартів. Виконавцями державної політики є професійно-технічні школи. Окрім цього функцію підготовки кадрів, встановлення стандартів попиту покладено на підприємства, галузеві асоціації (Zhu, et al., 2025).

Важливим елементом програми розвитку системи підготовки кадрів є педагогічні студентські колективи, які визначені, як центри професійної освіти, саморозвитку та самозростання (Ніколаєнко, 2007).

Характерною є поведінка китайських керівників, які постійно апелюють до ролі молодіжних колективів, їхньої свідомої участі в освітньому процесі, концентруючись при цьому і на чисто ідеологічних моментах.

Як бачимо з короткого міжнародного огляду, уряди багатьох країн надають особливу підтримку закладам освіти, які здійснюють підготовку робітництва як стратегічного важеля впливу розвитку держави.

В Україні в історичній ретроспективі підготовка робітників також займала значне місце. Від індивідуального навчання майстрів, цехової підготовки ремісників в Київській Русі до радянських профтехучилищ, знаменитого Указу Президії Верховної Ради СРСР «Про державні трудові резерви СРСР» від 2 жовтня 1940 р. (Ніколаєнко, 2019) до Закону України «Про професійно-технічну освіту» (1998 р.) у часи незалежності.

Підкреслимо, що ставлення суспільства до профтехзакладів завжди було неоднозначним. З одного боку, всі розуміють, що без кваліфікованого робітника ніяк не обійтися, з іншого – традиційно неоднозначне ставлення до учнів. Характерною є оцінка ситуації з боку древніх філософів. Так, на думку Сократа, під час народження людини божество примішує одним людям у кров золото, іншим срібло, а мідь і залізо призначені для тих, хто має бути ремісниками і землеробами (Ніколаєнко, 2019).

Хід подій в Україні, війна розв'язана росією, демографічна криза, вплив глобальних процесів, широке застосування штучного інтелекту приму-

шує суспільство, уряд, підприємців і самі педагогічні колективи професійних закладів освіти по новому поглянути на роль цих навчальних закладів у державі.

Перш за все, радикальної зміни потребують відносини з бізнесом, роботодавцями. Мова про ефективну співпрацю, зміну парадигми всіх відносин, термінів і змісту навчання, використання матеріальної бази роботодавців, законодавче забезпечення участі бізнесу у поліпшенні навчальної бази та створенні місць практики, стимулювання викладачів і майстрів. Тобто, потрібне детальне правове закріплення дуальної системи підготовки фахівців, яке б передбачало надання податкових пільг тим підприємствам, які залучають молодь на навчання, створюють і готують, оплачують роботу наставників, облаштовують відповідні навчальні лабораторії, класи (Качан & Калиняк, 2025).

Відповіді на ці та інші проблеми профтехосвіти ми, звичайно, шукаємо в новому Законі України «Про професійну освіту», прийнятому Верховною Радою України 21 серпня 2025 р. (Закон України, 2025b).

Попередній Закон, до якого автор цих рядків мав безпосередній стосунок, проіснувавши 27 років, втратив свою чинність. Його метою було збереження та оновлення системи, перехід від радянської підготовки робітництва, формування «трудових резервів» до сучасної, європейської професійної освіти. Минув час і виникла потреба в новому Законі. Детальний аналіз Закону проведено в статті «Через універсальний дизайн до узурфрукта» (Ніколаєнко, 2025).

Враження від нового Закону України «Про професійну освіту» досить неоднозначні. Мені довелося знайомитися з різними редакціями закону, навіть слухати його презентацію на колегії Міністерства освіти і науки України. Порадувала поправка в Перехідних положеннях щодо змін до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства», яка прирівняла заклади освіти, які мають сільгоспугіддя та займаються їхнім обробітком, до сільгосптоваровиробників (Закон України, 2004). Це дає змогу сотням ліцеїв, коледжів, закладів вищої освіти отримувати державну підтримку щодо придбання вітчизняних сільгоспмашин, тракторів, а також користуватися пільговими кредитами. Добре, що Закон передбачає недопущення вилучення земель у таких закладів освіти.

Проте подальше вивчення Закону, як практиком, з досвідом роботи в профтехучилищах, у тому числі й міжнародним, дещо розчарувало, оскільки на фінальній стадії доопрацювання Закон втрапив під вплив окремих роботодавців і реформаторів із вищої школи. При цьому голосу вчених, фахівців, практиків, працівників ліцеїв мало хто дослухався.

Аналіз свідчить, що цілі розділи, фрагменти нового Закону переписувалися з проекту нового реформаторського закону «Про вищу школу». Ініціатори цих змін у вищій школі, мабуть, не наважилися розпочати свої «реформи» саме з університетів, бо викликали б у суспільстві бурю позитивних емоцій. Скажімо, вживання таких термінів в обговорюваному законі, як «академічна мобільність», «індивідуальні освітні траєкторії», «автономія», перейменування учнів у студентів, «європейська кредитно-трансфертна система», «академічна відпустка», нескінченне повторення, де треба і не треба, термінів на кшталт «принципи універсального дизайну» та інше свідчить, що я не помиляюся. Хто спробує поуглибити ці терміни, той побачить, що прямого стосунку до підготовки робітництва вони не мають.

Не можна погодитися із внесенням авторами Закону в преамбулу Закону базового принципу «сталий розвиток». Розумію, що Генеральна асамблея ООН 25 вересня 2015 р. виробила 17 глобальних цілей Сталого розвитку, які конкретизовані в Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» у 2017 р. (Міністерство економіки України, 2017). Сьогоднішні реалії, війна, руйнування економіки змушують нас говорити не про сталий, а саме про інтенсивний розвиток, який передбачає ріст обсягів виробництва завдяки якісному вдосконаленню факторів виробництва, впровадження нових технологій, кращої організації праці, підвищення кваліфікації персоналу, ресурсозабезпечення. Європа об'єктивно наполягає на сталому розвитку. Однак ми живемо в інших реаліях і тому мусимо діяти відповідно до цих реалій.

У Законі з'явилась така ніби новація як вступ упродовж року. Це нормальна позиція, адже багато років поспіль профтехучилища, а нині ліцеї, набирали на навчання в різні періоди за різними програмами. Ще у 1985 р. ми здійснювали 3 і 6 місяців підготовки трактористів на трактори Т-150К, К-700, комбайнерів – взимку і восени, водіїв – у березні. Така практика добре себе показала і нею слід користуватися. У цей час учні

вільно від сільськогосподарських робіт, з охотою йшли на навчання.

Дивною є новела в Законі про появу суцільного переходу присвоєння робітничих професій Центрами кваліфікацій: без експерименту, без глибокого аналізу такого кроку. Ми не проти становлення цих Центрів, їх долучення до оцінювання підготовки фахівців, але чи готові до цього педколективи і самі Центри, які ще або не створені, або переживають період становлення? Тому ніби демократична норма в ст. 11 щодо запровадження ваучерів на оцінювання результатів у кваліфікаційних центрах виглядає поки що не досить реалістично.

На нашу думку, цей крок є поспішним, він потребує глибокого вивчення, практичного експерименту, перевірки. Дуже не хочеться, щоб не зовсім гарний попередній досвід підготовки водіїв, коли теоретична і практична підготовка здійснюється в ліцеях, школах, а екзамени приймаються в колишніх підрозділах ДАІ, так званих сервісних центрах МВС з усіма недоліками, поширювалася на всю країну.

Присвоєння кваліфікацій робітникам потребує великої кількості фахівців, практичної бази, матеріалів. Наприклад, кваліфікованому електрику потрібні квартира чи частина цеху, де він змонтує мережу, під'єднає двигун чи інше обладнання. Фаховому трактористу треба трактори, сівалки чи плуги, зварювальникам – сучасні апарати, верстатникам – верстати з ЧПУ і таке інше. Це вимагає створення дороговартісних майстерень, лабораторій тощо.

Реалістичніше буде, коли представники держави, бізнесу, роботодавців, приходять у ліцеї і там приймають іспити, перевіряють сформовані уміння і навички, компетенції.

Позитивним, на наш погляд, у новому Законі є наявність положення про поглиблену військову підготовку, навчання юнаків та дівчат за цими програмами.

Окремо зупинюсь на темі реалізації ст. 53 Конституції України (Конституція України, 1996), про доступну і якісну повну середню освіту. Ст. 18 Закону хоч і говорить про можливість отримання середньої освіти в ліцеї, але нічого не згадується про способи, можливості, реалізації права випускників ліцеїв продовжувати навчання в університетах, коледжах, зокрема за профільними напрямками. Про можливість надання певних преференцій найкращим випускникам як після закінчення навчання, так і після відпрацювання на виробни-

цтві. До речі, програми профільної старшої школи передбачають оволодіння необхідними знаннями, але чи буде це на практиці в закладах профтехосвіти – це проблема.

Ще раз змушений повернутись до початку статті, де вжиті різні терміни, які не зовсім «липнуть» до підготовки робітників. Дивує, що автори Закону свідомо чи несвідомо відійшли від термінів «робітник», «кваліфікований робітник», хоч Національна рамка кваліфікацій їх містить (Кабінет Міністрів України, 2011). Не зрозуміло, як тепер бути з Класифікатором професій, кваліфікаційними характеристиками робітничих професій. Хто це все буде змінювати?

Тож педалювання в Законі ст. 20 таких термінів як ЄТКС, академічна мобільність, міжнародна мобільність, є дещо штучним. Той, хто працював і працює в сучасному професійному закладі, напевно, чує за вухом, коли читає фразу про «вибір індивідуальної освітньої траєкторії» 15-річним юнаком чи дівчиною з посередніми оцінками успішності у свідоцтві за школу. Скажімо, при освоєнні програми газоелектрозварювання на автоматах у середовищі аргону чи зварюванні під водою, чи в замкнутах просторах танкеру... Які і звідки візьмуться в такого студента знання, що дадуть змогу йому виходити в цих процесах на власну освітню траєкторію?

Несподіваною є позиція авторів Закону щодо автономії та демократії в закладі освіти. Дещо здивував зміст ст. 21, яка проголошує права і обов'язки працівників ліцеїв. Хотілося б побачити реальні гарантії отримання ними житла чи пільгових кредитів, можливості їх оздоровлення, харчування тощо. У довоєнний період досвід такої підтримки викладачів, майстрів існував, і він буде потрібним ще більше у майбутньому. Теж саме можна говорити і про ст. 27 щодо оплати праці. Не зайвим було б підтвердити наявність доплат за стаж, кваліфікацію, надати можливість викладачам і майстрам додатково заробити в майстернях, на полях ліцеїв. Та всього цього, на жаль, немає в Законі.

Популізмом з боку народних депутатів-авторів Закону страждають статті 29 та 30 щодо органів самоврядування в ліцеях. Для порівняння: органи самоврядування співробітників і педагогів вмістилися в 3 пунктах на пів сторінки, а опис прав органів студентського самоврядування – на 5 сторінках і є дуже схожим на опис студентського самоврядування в університетах. Мова про багато різних прав, фінансування самоврядування,

порядок звільнення студента тощо. При цьому автори Закону забули, що студенти ліцею, як правило, є неповнолітніми, та не готовими до відстоювання своїх прав (Закон України, 2014).

У Законі суттєве обмеження прав педагогічного колективу. Наприклад, педрада ліцею може лише заслухати інформацію директора про роботу, а звіт керівника з відповідними висновками може відбуватися лише перед кількома членами наглядової ради. Тобто, вплив колективу на директора суттєво обмежений.

Дуже цікавою є ст. 31, яка присвячена організаційно-правовому статусу закладів освіти. Вона не дає реальних важелів господарювання, проте декларує перехід ліцеїв від форми господарювання в статусі бюджетної установи до статусу неприбуткової державної чи комунальної установи. З'являється новела про існування прибуткового закладу освіти.

Характерно, пункт 4 статті 31 зазначеного Закону поширює його норми на заклади фахової передвищої освіти та фахові коледжі. Взагалі автори Закону ніби підсвідомо готують суспільство до ліквідації фахових коледжів, відміни діючого профільного Закону України «Про фахову передвищу освіту».

Здивування викликає ст. 32 щодо створення Центрів професійної досконалості, які мусять поєднувати освітню та науково-дослідну діяльність. Якщо йдеться про науково-дослідну установу, то вона повинна діяти на основі Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (Закон України, 2015). Якщо ж це об'єднання професійних ліцеїв, то до чого тут наукові дослідження тощо? Ця стаття потребує доопрацювання.

Ст. 39 нового Закону описує права і обов'язки керівника, його підзвітність наглядовій раді, виводить його з-під контролю співробітників. Зауважимо, що попередній Закон передбачав певні демократичні механізми – звіти директора на загальних зборах, рейтингове голосування при виборах керівника тощо. Тепер всього цього немає.

Серйозною новелою є поява ст. 42, присвяченої діяльності наглядової ради, яка відверто позбавляє демократичних основ, у тому числі фінансової самостійності колективи, їхніх керівників. Директор повинен погоджувати навіть тендерні процедури з наглядовою радою в разі перевищення суми тендеру на 5 % кошторису. Відразу виникає питання: а чи не є це прямим шляхом до

корупції, впливу членів наглядової ради на фінансові операції? А яка при цьому відповідальність наглядової ради, її членів за ці порушення? Ні-якої. На цій законотворчій новачці бачимо вплив представників бізнесу на законодавців, їхнє не-прикрите бажання «керувати» закладами, їх фінансами.

У повноваженнях наглядової ради великий перелік питань, зокрема, не тільки фінансового, майнового характеру, але й навчального, виховного напрямку. Декларується обов'язковість рішень наглядової ради для колективу, директора ліцею. Але виникає питання: чи компетентна така рада видавати подібні рішення, чи є там необхідні спеціалісти? А якщо вони йдуть на шкоду справі? Як бути? Відповідь очевидна. Не готові. Тому новий Закон потребує суттєвого доопрацювання і корекції.

Ніякими нормами права не визначається відповідальність наглядової ради за її рішення, зокрема фінансово-господарського, майнового, земельного характеру.

На нашу думку, дискримінаційними є положення нового Закону про обов'язкове звільнення і перепризначення всіх діючих директорів ліцеїв протягом року після оприлюднення акту. Побойо-юся, що це призведе до певного хаосу в діяльності професійних закладів освіти, можливої реалізації різних схем, кумівства.

На початку статті було заявлено про відчуття домінування серед авторів Закону представників роботодавців. Прямим доказом цього є ст. 44 Закону про навчання на робочому місці. В ній чомусь не передбачається присвоєння кваліфікацій Центрами кваліфікацій. Можливо, це і правильно, але чому ж тоді ліцеї не мають такого права, хоча б кращі з них, а роботодавці мають? Я передбачаю, що по дорозі з ліцеїв до цих Центрів ми не дорахуємося сотень випускників. І над цим слід серйозно поміркувати.

Є багато питань до VIII розділу Закону, присвяченого фінансово-економічним відносинам у сфері професійної освіти. Вважаю необхідним прописати в цьому Законі, а також в Податковому кодексі, механізм прямої підтримки ліцеїв підприємствами, їхнього права включати витрати на підготовку кадрів у валові витрати (собівартість продукції) тощо, передбачити механізм реалізації дуальної освіти.

У мене, як у багаторічного керівника закладу вищої освіти, викликає заперечення механічне перетягування горезвісного «формульного підхо-

ду» у вищій освіті і до життя ліцеїв. Простий аналіз свідчить, що врахування при визначенні розмірів фінансування на наступний рік на основі нормативів, різних відсотків виконання планів набору, кваліфікацій, працевлаштування, обсягу залучених додаткових коштів мають часто-густо необ'єктивний разовий характер, особливо в суспільстві із постійними змінами, непередбачуваними обставинами. Такі кроки можуть дискримінувати працівників, керівників, привести колектив до банкрутства. Згадаймо нещодавній виступ педагогів з Українського державного університету ім. М.П. Драгоманова, які цим «формульним підходом» були доведені до бідності. Адже порівняти діяльність закладів вищої освіти, які готують конкурентні спеціальності, із педагогічним університетом не можливо. Це різні типи навчальних закладів, різні професії, різне сприйняття цих професій населенням.

Формульний підхід є не зовсім глибоким, оскільки не враховує факторів війни, різноманітність впливів на підготовку кадрів. Він є дискримінаційним і руйнівним. Уявіть ситуацію. На заміну неефективній команді в ліцей приходить нова. А поправити становище, зробити нічого не зможе, бо всі попередні показники є негативними і «посадять» їхній бюджет.

Коли мене запитали представники медіа про моє перше враження від нового Закону, то я його назвав «інструкцією по позбавленню майна ліцеїв» через механізми наглядових рад, переведенням ліцеїв в статус неприбуткових підприємств з наступною корпоратизацією і приватизацією. А яка доля майна, активів, чи потрапить хоч його частина в руки педагогів, можна впевнено прогнозувати на власному досвіді 90-х років XX століття.

Доказом цього є зміст ст. 66-69 цього Закону, присвячених майновим проблемам. Зокрема, пункти 3, 6 ст. 66 через механізм узурпування (чому не обмеженого речового права) дають змогу передати майно некомерційних державних ліцеїв у заставу або, за погодженням із наглядовою радою, майно може бути передано в оренду без права викупу. Хоч ст. 81 Закону «Про освіту» забороняє таку оренду (Закон України, 2017).

У ст. 67 законодавець пішов ще далі: передбачив передачу майна в оренду взагалі без згоди керівника, колективу, а лише за волею наглядової ради. Це повне ігнорування волі педагогів, співробітників. Наступна стаття містить взагалі дивний механізм передачі майна ліцеїв в управління певним особам. Зауважу, що в ст. 69 проєк-

ту цього Закону була зовсім відверта норма, яка говорила, що майно ліцеїв можна було вилучати і передавати під якісь ефемерні інноваційні проєкти. Після критики її не стало в основній редакції, але нині з'явилася норма про передачу майна на основі договору про співпрацю. До чого приведе ця співпраця, можна лише здогадуватися. На практиці маємо безліч прикладів таких договорів у дослідницьких господарствах Національної академії аграрних наук, де колективи ледь жевріють, а т.з. інвестори процвітають.

Тривожить те, що до рівня інструкції виписані умови передачі, оренди, стороннього управління ліцеями, проте при цьому законодавець нічого не пише про відповідальність нових власників, соціальні гарантії працівників. Бачимо односторонній рух майна, землі, навчальних комплексів до чужих рук. Підготовка робітників, соціальні гарантії для педагогів, майстрів – усе на другому місці.

У Перехідних положеннях Закону є ніби певні запобіжники недопущення грабунку майна, але що заважає нашим законодавцям звичним способом десь в куточку Закону про бюджет чи будь-якому іншому внести необхідні зміни і привласнити майно та землю закладів освіти.

Нетерпимим є те, що цей Закон зобов'язує до 1 вересня 2027 р. реорганізувати ліцеї числом 400 і більше студентів (чому 400, а не 300 чи 500?) із бюджетних установ у статус державних, комунальних некомерційних підприємств. Занесено фінансовий ятаган і на невеличкі, в основному сільські ліцеї чисельністю 150 і менше осіб. З 1 вересня 2028 р. уряд не виділяє їм субвенції на професійну підготовку. Живіть, як знаєте. Де будуть братися механізатори, тваринники, водії?

Перехід ліцеїв у статус комунальних некомерційних установ передбачає, що їхня діяльність мусить регулюватись Господарським кодексом, який скасовано. У прикінцевих положеннях Закону про ліквідацію Кодексу (Закон України, 2025а) записано, що протягом 3 років усі некомерційні державні комунальні установи мусять корпоратизуватись. Тобто 50 % їхнього майна буде розпродано. До чого це призведе, можемо собі уявити. Хто придбає це майно, яка буде доля молоді, працівників?

Дивлячись на колишні великі базові підприємства багатьох ліцеїв, коледжів, ПТУ і СПТУ, можна передбачити, що буде з цими навчальними комплексами. Є загроза, що підуть вони – «по індивідуальній приватизаційній траєкторії» в руки приватних спритників.

Чому я так детально аналізую цей дуже серйозний Закон? Бо, з одного боку, професійна освіта – це важлива ланка відтворення продуктивних сил, з іншого – це своєрідний пробний камінь у наступне реформування і вищої освіти, і коледжів.

В Уряді і керівництві МОН України наголошують, що запровадження системи наглядових рад, передача їм багатьох функцій, у тому числі управління бюджетом, майном, призначення керівників ЗВО – це наріжний камінь політики у вищій освіті (Інтерфакс-Україна, 2025). Вважаю, що це впевнений шлях позбавлення університетів автономії і самоврядності. Характерно, що таким шляхом не йшла жодна країна ЄС, а ми ж туди інтегруємося. При цьому викладачі і співробітники, студенти втрачають свій вплив на керівництво ЗВО чи ліцею, всім заправляє якась ефемерна наглядова рада, де більшість буде призначена міністерством. Із ст. 42 Закону України «Про професійну освіту» не зрозуміло, яка відповідальність цієї ради, її компетентність. Адже вона не тільки призначає директора, а й визначає стратегію розвитку закладу, впливає на проведення тендерів, передачу в оренду майна, управління тощо. Відчутно, що частину розділів Закону України «Про професійну освіту» просто «пересадили» із проекту Закону України «Про вищу освіту», який владці тримають у рукаві. Напевно, цим і пояснюються неадекватні стосовно професійного навчання новації – посилання на Європейську кредитно-трансфертну систему, індивідуальну освітню траєкторію, академічні свободи як базу для освітнього процесу ліцею.

Другим принциповим постулатом уряду щодо університетів є зміна форми власності. Владці наполягають, щоб університети, як і ліцеї, коледжі, ставали державними некомерційними установами, а отже, їхнє управління майном підпадало під дію Господарського кодексу, де вони упродовж трьох років корпоратизуються, читай – приватизуються. Ось де собака зарита, скаже мудрий читач, і матиме рацію! Зрозуміло, що владців цікавить, перш за все, майно, земля, будівлі. Для цього і треба наглядова рада як механізм майбутнього дерибану.

До речі, у Законі України «Про професійну освіту» засвітилися і наступні кроки авторів. Дуже ймовірна заміна всіх керівників, читай – ректорів, упродовж року після оприлюднення Закону. Ось, що чекає насправді частину хитромудрих ректорів, які, керуючись своїми особистими інтересами, заграють із владою, демонструють свій рефо-

рматорський нахил. Такий незаконний експеримент вже йде в Київському авіаційному, Карпатському та Запорізькому університетах.

Коли ми з фахівцями з питань приватизації, корпоратизації провели дискусію на предмет того, що чекає науково-педагогічні колективи в результаті цих змін форм власності, корпоратизації, то мої сподівання на можливу хоч десятину чи хоч двадцятину майна для передачі працівникам університетів були просто висміяні. Педколективи залишаються без нічого із сумними перспективами.

Про ймовірні дії наглядових рад можна здогадатись на прикладі наглядових рад «Енергоатому», «Нафтогазу» чи «Укрзалізниці», де члени наглядової ради купуються у величезних зарплатах у мільйони гривень, а спритники роблять все, що хочуть з цими підприємствами. Працівники підприємств мають мізерні зарплати, постійні скорочення.

Ситуація із системною корупцією в Україні, спроба під виглядом європейських норм через наглядові ради прибрати до рук останнє, що є в державі – університети, ліцеї та коледжі, примушують нас врешті-решт виказати застереження цим процесам.

Щоб ні в кого не склалося враження, що основна мета даної статті – це критика влади, скажу, що це не так. Всі критичні зауваження, пропозиції виказані з метою подальшого врахування в змінах до Закону, вироблення концептуальних підходів до розвитку професійної і вищої освіти.

На нашу думку, слід поєднувати наявний історичний досвід із вимогами завтрашнього дня, могутнім процесом цифровізації, запровадженням штучного інтелекту у всі сфери суспільства.

Для повного розуміння розвитку системи підготовки робітництва потрібні, на нашу думку, дев'ять основних кроків.

Серед них слід виокремити найбільш ефективні і реформаторські – поєднання навчання з продуктивною працею. Для цього слід пригадати всесвітньо відомий досвід А. Макаренка, який активно реалізовував цей педагогічний принцип зі своїми вихованцями, колишніми безпритульними, крадіями, малими злочинцями після революції 1917 р. (Макаренко, 1973).

Потребує законодавча зміна статусу профтехосвіти, зближення системи з виробництвом (бізнесом), створення Національної агенції з питань відтворення продуктивних сил, яка б поєднала зусилля бізнесу, педагогічних колективів, представників влади.

На часі побудова гнучкої системи підготовки кадрів, розширення переліку підготовки фахівців, посилення впливу регіонів на визначення змісту і термінів програм.

Законодавче закріплення співпраці з бізнесом, підтримка дуальної системи підготовки кадрів (коли держава фінансує теоретичну підготовку і соціальний захист майбутніх робітників, а бізнес – практичну підготовку). Багато країн Європи, зокрема Великобританія, Іспанія, Швеція під час найму неповнолітніх на роботу, які не мають професійної освіти, відшкодовують роботодавцям 60 % витрат на їх професійне навчання.

У Великобританії та Франції встановлюється фіксований відсоток податку на профнавчання від фонду заробітної плати, який відшкодовується державою (Радкевич, ред. 2025).

Центральним місцем реформ повинні стати забезпечення високої кваліфікації інженерно-педагогічних кадрів.

Також важливим є запровадження педагогічних інновацій, відхід від «нудної», «сидячої» педагогіки, поширення передового досвіду, творчості. Невиправданим кроком Міністерства освіти і науки України є зупинення фінансування Університету менеджменту освіти Національної академії педагогічних наук України, де цей процес успішно відбувався на рівні країни.

Життя потребує реальної автономії і демократії закладів освіти. На часі ефективні зв'язки із бізнесом, владою, суспільством, батьками.

Вважаємо, що більшої уваги потребує інформатизація, запровадження нових технології, подолання цифрової відсталості, використання технологій ШІ. І, звичайно, постійний пошук нового, вивчення і впровадження передового вітчизняного і зарубіжного досвіду в діяльність педколективів.

Слід продовжити роботу з подолання негативного іміджу профтехосвіти, поєднання освіти, практики, національного патріотизму і виховання.

І, насамкінець, на нашу думку, систему професійної освіти доцільно було б вивести зі складу Міністерства освіти і науки України, не залишити в підпорядкуванні уряду, а опікуватися нею мала б новостворена Національна агенція з відтворення продуктивних сил. Такий підхід захистив би педколективи від вилучення земель, майна, приміщень і дав би новий поштовх розвитку.

Перелік названих кроків може бути і ширшим, але вважати, що процес реформування системи професійної освіти завершився зміною назви і новим Законом – це хибна і поверхнева думка.

Проблеми в українській професійній освіті можна викладати в чималій кількості статей. Цьому сприяє наявна системна криза і повна відсутність якоїсь конструктивної державної стратегії. Аналіз програм у галузі освіти і науки від основних політичних партій, представлених у парламенті, підтверджує, що такі речі в них просто відсутні. Тож кожна політсила, що приходить до влади, починає все з нуля, грає, що може. Звідси і такі результати.

На нашу думку, не можна всю державну політику, вироблення стратегії її розвитку передавати лише в руки освоювачів грантових коштів, коли реформи часто-густо не відповідають інтересам держави, її молоді, нашому майбутньому. Тому потрібен серйозний інтелектуальний рух суспільства, освітян і науковців, вироблення серйозної стратегії розвитку країни, її економіки, наукової та освітньої галузі. Представники громадськості разом з Асоціацією профтехосвіти, Спілкою ректорів, Спілками педагогічних, технічних, приватних ЗВО, Асоціації керівників ліцеїв, гімназій, Асоціації аграрних навчальних закладів, місцевими громадами та інших об'єднань мусять виробити Стратегію, Програму розвитку освіти. Затвердження цієї Програми повинно відбутись на Освітнянському з'їзді чи Віче, з наступним схваленням її парламентом і Президентом. І потім важка робота на її виконання. Тоді буде результат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Закон України «Про вищу освіту». (2014, 1 липня). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
- Закон України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку». (2004, 24 червня). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>
- Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність». (2015, 26 листопада). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>
- Закон України «Про освіту». (2017, 5 вересня). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
- Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб». (2025a, 9 січня). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20>
- Закон України «Про професійну освіту». (2025b, 21 серпня). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4574-20>
- Інститут демографії та якості життя НАН України, & ЮНІСЕФ. (2025). *Дівчата та молоді жінки поза освітою, зайнятістю і професійним навчанням в Україні. Бар'єри, потреби та шляхи до інтеграції на ринку праці : результати соціологічного дослідження* [Презентація]. <https://inmol.org/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=bTgFvm5HPMG4irbZAe3Ybw>

- Интерфакс-Україна. (2025, 27 травня). *Експеримент з наглядовими радами у ЗВО в 2026 р. може бути законодавчо поширений на всі виші* – Федоров. <https://interfax.com.ua/news/general/1075114.html>
- Кабінет Міністрів України. (2011, 23 листопада). *Про затвердження Національної рамки кваліфікацій* (1341). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-p>
- Качан, Є., & Калиняк, Б. (2025). Державно-приватне партнерство у сфері підготовки кваліфікованих кадрів: сучасний стан і основні напрями розвитку. *Вісник економіки*, (1), 161-172. <https://doi.org/10.35774/visnyk2025.01.161>
- Конституція України. (1996, 28 червня). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
- Макаренко, А.С. (1973). *Педагогічна поема*. Київ: Радянська школа.
- Міністерство економіки України. (2017). *Національна доповідь: Цілі сталого розвитку: Україна*. <https://me.gov.ua/view/22e86f94-a9dd-421e-adcb-e38748a4b7cb>
- Ніколаєнко, С.М. (2025, 2 грудня). *Через університетський дизайн до узурфрукта*. <https://osvita.ua/blogs/95978/>
- Ніколаєнко, С.М. (2007). *Інноваційний розвиток професійно-технічної освіти в Україні*. Київ: Книга. 232 с.
- Ніколаєнко, С.М. (2019). *Керівник закладу освіти: організаційно-педагогічні та правові основи управлінської діяльності* (2-ге вид., перероб. і доп.). Київ: Національний університет біоресурсів і природокористування України.
- Петровський, Д. (2026, 17 лютого). *Де Україні взяти мільйони працівників: експерт попередив про критичний дефіцит рук*. UNIAN. <https://www.unian.ua/economics/other/robota-v-ukrajini-ekspert-poperediv-pro-kritichnij-deficit-ruk-13289286.html>
- Радкевич, В.О. (Ред.), Пригодій, М.А., Тітова, О.А., Кручек, В.А., Кравець, С.Г., Закатнов, Д.О., Лупаренко, Л.А., & Герлянд, Т.М. (2025). *Працевлаштування випускників закладів професійної (професійно-технічної) освіти : інформаційно-аналітичні матеріали*. Київ: Інститут професійної освіти НАПН України. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15043733>
- Zhu, G., Zhu, G., & Baylon, J. (2025). How China's vocational education formed its distinctive system: a five-element integration theory perspective. *Frontiers in Education*, 10. <https://doi.org/10.3389/educ.2025.1608450>

ON THE DEVELOPMENT OF VOCATIONAL EDUCATION: ANALYSIS, EXPERIENCE, AND PROPOSALS

Scientific report at the methodological seminar of the NAES of Ukraine 'Transformation of Vocational Education in the Context of Modern Civilizational and National Challenges', 2 April 2026

Stanislav Nikolaenko

*DSc in Education, Professor, Full Member (Academician) of NAES and NAAS of Ukraine,
President of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine*

Abstract. The article analyses the current state and key challenges facing the development of vocational education in Ukraine amid war, a demographic crisis, and post-war recovery. It substantiates the national economy's growing need for skilled workers and identifies the contradictions between labour market demands and the capabilities of the vocational education system. A comparative review of international experience in workforce training is conducted, specifically examining vocational education models in Germany, the United States, Japan, Australia, and China, which has enabled the identification of key trends in the internationalisation of educational processes and the development of modern competencies. Particular attention is paid to the analysis of new legislation in the field of vocational education in Ukraine, specifically the Law of Ukraine 'On Vocational Education', its advantages and risks for the functioning of educational institutions, teaching staff, and students. The article highlights issues related to the interaction between vocational education institutions and employers, the shortcomings of mechanisms for implementing dual education, as well as threats associated with the transformation of the organisational and legal status of institutions and the activities of supervisory boards. The necessity of strengthening the state's role in shaping the strategy for the development of vocational education is justified, alongside improving the regulatory framework, creating an effective partnership system with businesses, and implementing innovative educational technologies. A set of measures is proposed to modernize the system of skilled workforce training, including the development of dual education, improving the quality of teaching staff, expanding flexible forms of learning, strengthening regional influence, and integrating digital technologies and artificial intelligence. It is demonstrated that the reform of vocational education should be based on a combination of national experience and international practices, taking into account contemporary socio-economic challenges.

Keywords: vocational education; labour market; skilled workforce; dual education; educational policy; education reform.

Отримано: 16 квітня 2026 р.
Прийнято: 20 квітня 2026 р.
Опубліковано: 22 квітня 2026 р.

Опубліковані матеріали відображають позицію автора, яка може не збігатися з думкою редакційної колегії видання.